

Uluslararası Hukukta İnsanî Müdahale

Humanitarian Intervention in International Law

Ar. Gör. Özhan Hancılar*
Pamukkale Üniversitesi

ÖZET İnsanî müdahale, uluslararası hukukun en tartışmalı konularından birisidir. İnsanî müdahalenin hukukî bir tanımı yoktur. Ancak genel olarak, bir devlet ya da devletler grubunun, bireylerin temel insan haklarının bir başka devlet tarafından geniş çaplı ve ağır ihlâlini sona erdirmek amacıyla, kuvvet kullanma tehdidinde bulunması ya da kuvvet kullanmasını ifade etmektedir. Konu ahlakî ve hukukî olmak üzere iki yönlüdür. İnsanî müdahale ahlaka uygundur; çünkü müdahalede bulunan devletler masum insanların hayatlarını kurtarmaktadır. Etik meşruiyetine karşın, insanî müdahale hukuka aykırıdır; çünkü kuvvet kullanma yasağını ve devletlerin içişlerine karışmama ilkesini ihlâl etmektedir. Konu üzerindeki tartışma önümüzdeki yıllar boyunca süreceğe benzemektedir.

ANAHTAR KELİMELER *Uluslararası hukuk, insanî müdahale, müdahale, kuvvet kullanma, Birleşmiş Milletler Antlaşması, insan hakları*

ABSTRACT Humanitarian intervention has been one of the most controversial issues in international law. There is no legal definition of humanitarian intervention. But it generally refers to the threat or use of force by a state or group of states aimed at preventing or ending widespread and grave violations of the fundamental human rights of individuals by another state. There are two aspects of the issue. One is moral and the other is legal. Humanitarian intervention is ethical because intervening states save the lives of innocent people. Despite of its ethical legitimacy, humanitarian intervention is illegal, because it violates the prohibition of the use of force and the principle of non-intervention in the internal affairs of states. Controversy on the issue is likely to be continued in next decades.

KEY WORDS *International law, humanitarian intervention, intervention, use of force, the Charter of the United Nations, human rights*

GİRİŞ

İnsanî müdahale, genel olarak, müdahale edilen devletin vatandaşlarını geniş çaplı insan hakları ihlâllerinden korumak için bir ya da birden fazla devletin silâhlı kuvvet kullanmasıdır.¹ İnsanî müdahale, vatandaşlarını ülke dışında korumak amacıyla müdahaleden farklı olarak, müdahale eden devletin vatandaşlarını değil; müdahale edilen devletin vatandaşlarını kendi devletlerinin sorumlu olduğu insan hakkı ihlâllerinden korumak amacıyla gerçekleştirilen kuvvet kullanma fiilidir.

* Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü.

1. Anthony C. Arend & Robert J. Beck: *International Law and Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm*, London & New York, Routledge, 1993, s. 113.

Eldeki çalışmada, insanî müdahale devletlerin insanî gerekçelerle münferiden kuvvet kullanmalarıyla sınırlandırılmıştır. Zira BM Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde müşterek güvenlik önlemi olarak girişilecek bir müdahaleyi, insanî gerekçelerle gerçekleştirilse bile, bizzat sistemin öngördüğü bir eylem olarak, uluslararası hukuk açısından çok tartışmalı bir kavram olan insanî müdahalenin kapsamı dışında değerlendirmek gerekir.

İNSANÎ MÜDAHALE KAVRAMI

I—MÜDAHALE KAVRAMI

Müdahale kavramının tam ve açık karşılığının ne olduğu konusunda uluslararası hukukta görüş birliği mevcut değildir. En geniş anlamıyla müdahale, bir devletin diğerinin egemenlik hakkını ilgilendiren meselelerine az ya da çok karışması olarak tanımlanabilir. Aslında uluslararası hukukun ve uluslararası ilişkilerin tamamı devletlerin değişik seviyelerde birbirlerini etkilemesinden, dolayısıyla birbirlerinin işlerine karışmasından ibarettir.² Devletlerin kendi iradelerini değişik araçlarla birbirlerine kabul ettirme çabası üzerine kurulu olan uluslararası sistemde uluslararası hukukun ana işlevi, kullanılan araçların hukuka uygun olup olmadıklarını belirlemektir.

Bu anlamda, bir ya da birden fazla devletin veya uluslararası bir örgütün açıkça kınama, diplomatik ilişkileri kesme, muhalif gruplara parasal destek sağlama, üyelikten çıkarma veya ekonomik yaptırım uygulama yoluyla başka bir devlete yönelik olarak giriştiği eylemler askerî kuvvet kullanma yoluna gidilmemiş olsa dahi birer müdahale niteliğindedir.³ Müdahalenin sınırlarını geniş tutunca diplomatik temsilciyi geri çekmek, diplomatik temsilciyi istenmeyen kişi ilân etmek, ikili bir antlaşmayı feshetmek, seçimlere gözlemci göndermek, ekonomik yardımı koşula bağlamak, diğer devletin vatandaşına sığınma hakkı tanımak da özünde birer müdahale niteliği taşımaktadır.

Müdahale olarak kabul edilebilecek fiillerin devletlerin uluslararası ilişkilerinin hemen hemen tamamını kapsar şekilde genişletilebilir olması, pek çok uluslararası hukuk yazarının müdahale kavramını buyurgan ya da hukuken kabul edilemez müdahalelerle sınırlama yoluna gitmelerine neden olmuştur. Örneğin Oppenheim, müdahaleyi, bir devletin diğerinin işlerine söz konusu işlerin mevcut durumunu değiştirmek veya devam ettir-

2. Sean D. Murphy: *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 1996, s. 10.

3. Murphy, s. 9-10.

mek amacıyla buyurgan biçimde karışması olarak tanımlamaktadır.⁴ Burada kastedilen, ulusal yetkiye dâhil olan işlerdir. Buyurgan biçimde karışma da zorlama unsurunu barındırmaktadır. Vincent de müdahaleyi bir devlet, devletler grubu ya da uluslararası örgütün bir devletin işlerine zorlayıcı biçimde karışması eylemi olarak tanımlamaktadır. Vincent'e göre, müdahale eylemi müdahale edilen devletin yönetimini hedef alır ve hukuka uygun olsa da olmasa da uluslararası ilişkilerin geleneksel kalıbını bozar.⁵

Müdahale edilen devlete yönelik zorlama, kuvvet kullanma yasağını ihlâl eden fiiller yoluyla gerçekleştirilebileceği gibi, anılan yasağı ihlâl etmeyen siyasî ya da ekonomik nitelikli fiiller yoluyla da gerçekleştirilebilir. Siyasî nitelikli müdahale fiillerine örnek olarak hedef devletin vatandaşlarına yönelik siyasî propaganda ve muhalif siyasî partilere parasal yardım, ekonomik nitelikli müdahale fiillerine örnek olarak da ekonomik yardımın kesilmesi veya ekonomik ambargo uygulanması verilebilir.⁶

Kuvvet kullanma yasağını ihlâl eden müdahaleler, devletlerin birbirlerine karşı giriştikleri askerî müdahalelerdir. Bu tür askerî faaliyetler doğrudan müdahale şeklinde gerçekleştirilebileceği gibi,⁷ bir devletin bir başka devletteki iç çatışmaya yönetimi veya isyancıları destekleyerek karışmasını ifade eden dolaylı müdahale şeklinde de gerçekleştirilebilir. Kuvvet kullanılarak gerçekleştirilen dolaylı müdahale, kullanılan kuvvetin yoğunluk kazanmasıyla, dolaylı silâhlı saldırıya da dönüşebilir.⁸

UAD, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nikaragua'ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası)⁹ kararında, ister doğ-

4. L. Oppenheim: *International Law, Vol. II - Disputes, War and Neutrality*, H. Lauterpacht (ed.), 7. ed., London, Longmans, 1955, s. 305.

5. Nicholas J. Wheeler: "Humanitarian Intervention and World Politics", *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, John Baylis & Steve Smith (eds.), Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 393'den R. J. Vincent: *Nonintervention and International Order*, New Jersey, Princeton University Press, 1974, s. 3-19.

6. Sertaç Hami Başeren: *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s. 98-99; Funda Keskin: *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları No 20, 1998, s. 106.

7. SSCB'nin 1979'da Afganistan'a, ABD'nin 1983'te Grenada'ya yönelik müdahaleleri, doğrudan askerî müdahalelere örnek olarak gösterilebilir. Başeren, haklı olarak, bu tür askerî müdahalelerin aynı zamanda silâhlı saldırı oluşturdukları gerçeğinin değişmeyeceğine işaret etmektedir. Konu hakkında bkz. Başeren, s. 100.

8. Başeren, s. 100.

9. *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment of 27 June 1986, ICJ Reports, 1986, s. 14-546. Bundan sonra *Nicaragua* yargısı olarak anılacaktır.

UAD'nin *Nicaragua* kararı, dolaylı saldırının uluslararası hukuk açısından değerlendirildiği ilk yargı olmuştur. Muhakemenin sonucunda Divan, ABD'nin ortaklaşa meşru müdafaa hakkına dayanan iddialarını reddetmiş ve çoğunlukla aldığı kararında, ABD'nin pek çok noktada uluslararası hukuku ihlâl ettiği sonucuna varmıştır. Konu hakkında bkz. Sevin Toluner: *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları*, 1. B., İstanbul, Beta Yayınları, 2000, s. 349, dn. 4; s. 388.

rudan askerî harekât isterse bir başka devletteki yıkıcı veya terorist faaliyetleri desteklemek biçiminde olsun, kuvvet kullanılarak gerçekleştirilen müdahalelerin hem kuvvet kullanma hem de müdahale yasaklarını ihlâl ettiğini ifade etmiştir.¹⁰

II—İNSANÎ MÜDAHALE KAVRAMI

Holzgreffe'ye göre insanî müdahale, bir devlet ya da devletler grubunun, vatandaşları olmayan insanların temel insan haklarının geniş çaplı ve ağır ihlâlını sona erdirmek amacıyla, bu hakları ihlâl eden devletin rızası hilâfına kuvvet kullanma tehdidinde bulunması ya da kuvvet kullanmasıdır.¹¹ Murphy'ye göre, insanî müdahale, bir devlet, devletler grubu ya da uluslararası örgütün, esasen, uluslararası düzeyde tanınmış insan haklarının geniş çaplı ihlâlüne karşı müdahale edilen devletin vatandaşlarını korumak amacıyla kuvvet kullanma tehdidinde bulunması ya da bizzat kuvvet kullanmasıdır.¹² Wheeler ve Morris, söz konusu kavramı, bir başka devletin sınırları içerisindeki insanların acısını hafifletmek veya sona erdirmek öncelikli amacıyla o devletin içişlerine karışılması olarak tanımlamaktadır.¹³

İnsanî müdahale kavramına ilişkin doktrindeki tanımların pek çoğu birbirine benzemektedir. Bu da, söz konusu kavramın anlamı konusunda uluslararası hukuk yazarları arasında ciddi bir görüş farklılığının bulunmadığını göstermektedir. Bir devletin kendi vatandaşlarının insan haklarını ağır biçimde ihlâl etmesi üzerine bir devletin, devletler grubunun veya uluslararası bir örgütün söz konusu devlete karşı kuvvet kullanması veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunması insanî müdahale olarak kabul edilmektedir.

İnsanî müdahale kavramı üzerine yazan yazarlar, bu kavramı genellikle, yalnızca kuvvet kullanma tehdidi ve kuvvet kullanma fiilleriyle sınırlamaktadırlar.¹⁴ Söz konusu durumun nedenini yalnızca bu fiillerin BM Antlaşması'nın 2(4). maddesindeki kuvvet kullanma yasağını ihlâl etmesinde aramak gerekir. Zira bu hâlde doğacak sonuçlar çok daha ciddi ve tartışmalıdır.

Vatandaşları ülke dışında korumak için kuvvet kullanılması insanî müdahalenin kapsamı dışındadır. Zira vatandaşları ülke dışında korumak için kuvvet kullanılması,

10. *Nikaragua* yargısı, parag. 205.

11. J. L. Holzgreffe: "The Humanitarian Intervention Debate," *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, J. L. Holzgreffe & Robert O. Keohane (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 18.

12. Murphy, s. 11-12.

13. Nicholas J. Wheeler & Justin Morris: "Humanitarian Intervention and State Practice at the End of the Cold War", *International Society after the Cold War*, Rick Fawn & Jeremy Larkins (eds.), London, Millennium Publishing, 1996, s. 135-136.

14. Murphy, s. 10.

devletin bir başka devletin ülkesinde ölüm tehlikesi altında olan vatandaşlarını kurtarmak için kuvvet kullanmasını ifade eder. Müdahalede bulunan devlet diğer devletlerin vatandaşlarını da kurtarır; ancak harekete geçmesindeki esas amaç, insanî müdahaledeki aksine kendi vatandaşlarını kurtarmaktır.¹⁵

İnsanî müdahale, kuvvet kullanma yoluyla bir başka devletin egemenliğine müdahale edilmesi olduğuna göre uluslararası hukukun kuvvet kullanmaya ve devletlerin egemenliğine ilişkin sisteminin eldeki çalışmanın konusunu ilgilendirdiği oranda incelenmesi gerekmektedir.

ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANMA YASAĞI VE İÇİŞLERİNE KARIŞMAMA İLKESİ

I—ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANMA YASAĞI

Uluslararası hukukta kuvvet kullanma, en yalın biçimiyle, “silâh ya da fiziksel gücün uluslararası ilişkilerde araç olarak kullanılması” olarak tanımlanabilir. Milletler Cemiyetinin (MC) kurulmasından önceki dönemde devletlerin kuvvete başvurmaları, uluslararası hukuk tarafından meşru kabul edilmiştir.¹⁶ I. Dünya Savaşı’nın ardından kurulan MC sisteminde, savaş yasaklanmamakla birlikte devletlerin savaşa başvurma yetkisini sınırlandırılmış ve söz konusu sınırlamalar zorlama tedbirleri ile desteklenmiştir.¹⁷ II. Dünya Savaşı’nın ardından kurulan BM sisteminde ise kuvvet kullanmak kesin olarak yasaklanmıştır. BM Antlaşması’nın¹⁸ kuvvet kullanımına ilişkin temel hükmü 2(4). maddesidir. Maddeye göre, “*Teşkilâtın üyeleri, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir şekilde tehdit veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.*”¹⁹

15. Başeren, s. 160. Vatandaşları ülke dışında korumak için kuvvet kullanılması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Natalino Ronzitti: *Rescuing Nationals Abroad through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1985.

16. *Ana Britannica Ansiklopedisi*, C. 20, 1994 Baskısı, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1994, s. 66.

17. MC Misakı’nın devletlerin kuvvet kullanmasına ilişkin olarak getirdiği sistem hakkında bilgi için bkz. Arend & Beck, s. 19-22.

18. Charter of the United Nations, 26 Haziran 1945.

19. Maddenin üye devletlere yasakladığı fiiller, “kuvvet kullanma” ve “kuvvet kullanma tehdidinde bulunma”dır. 2(4). maddede kullanılan “kuvvet” kavramı ile hangi tür kuvvet kullanma fiillerinin kastedildiği, yani yasaklanan kuvvet kullanma fiilinin niteliği açıklanmamıştır. Bu nedenle, silâh yoluyla gerçekleştirilen kuvvet kullanma fiillerinin yanında; ekonomik, siyasî ve ideolojik baskıların da yasaklanıp yasaklanmadığı hususu tartışmalıdır. Konu hakkında bkz. Sevin Toluner: *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977, s. 143.

BM Antlaşması'nın 51.maddesi, meşru müdafaa hakkının kullanılmasını kuvvet kullanma yasağının istisnası olarak düzenlemiştir.²⁰ 51. maddenin meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için öngördüğü en önemli şart silâhlı saldırıya uğramış olmaktır.²¹ Maddenin devamı gereğince, meşru müdafaa hakkını kullanan devletler bu haklarını kullanırken aldıkları tedbirleri derhâl Güvenlik Konseyine bildirmekle yükümlüdürler. Ayrıca, Konsey uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alır almaz, meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanan devlet kuvvet kullanımına son vermek zorundadır. 51. maddenin metninde yer almasa da, örf ve adet hukuku kurallarının aradığı zorunluluk, orantılılık ve aciliyet koşullarının da meşru müdafaa hakkının hukuka uygun olarak kullanılabilmesi için gerekli koşullar olduğu kabul edilmektedir.²²

BM Antlaşması'nın 2(4). maddesinin yorumuyla ilgili en önemli tartışma, hükmün, “*gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir şekilde*” kuvvet kullanmayı veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı yasaklaması üzerine yapılmaktadır. Doktrindeki bazı yazarlar, kuvvet kullanma yasağının sadece maddenin sözünü ettiği amaçlar dâhilinde geçerli olduğunu, dolayısıyla bir devletin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını zedelemeyen veya BM'nin amaçlarıyla çelişmeyen kuvvet kullanımlarının yasağı ihlâl etmeyeceğini savunmaktadırlar.²³ Bu görüşün karşısında ise, 2(4). maddenin, hangi amaç altında gerçekleşirse gerçekleşsin, kuvvet kullanımını bütünüyle hukuka aykırı hâle getiren geniş kapsamlı bir yasak getirdiği görüşü yer almaktadır.²⁴

Doktrinde, meşru müdafaa hakkının niteliği ve içeriğine ilişkin olarak da görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bir tarafında meşru müdafaa hakkını oldukça geniş yorumla-

20. BM Antlaşması m. 51: “Antlaşma'nın meşru müdafaa hakkını düzenleyen 51. maddesinin içeriği şu şekildedir: “*Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silâhlı bir saldırıya hedef olması hâlinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alıncaya kadar, üye devletin doğal olan münferit veya ortaklaşa meşru müdafaa hakkına engel olmaz. Bu meşru müdafaa haklarını kullanırken üyelerin aldığı tedbirler derhâl Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konseyin Antlaşma'ya dayanarak uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden tesisi için gerekli göreceği şekilde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.*”

21. Silâhlı saldırıdan bahsedebilmek için, ciddi düzeyde kuvvet kullanımının ve bunun neden olduğu hasarın mevcudiyeti gerekir. Konu hakkında bkz. Bruno Simma et. al.: *The Charter of the United Nations*, Oxford, Oxford University Press, 1994, s. 669.

22. Yoram Dinstein: *War, Aggression and Self Defence*, 2. ed., New York, Grotius Publications, 1994, s. 244.

23. Derek W. Bowett: *Self-Defence in International Law*, Manchester, 1958, s. 12; Ronzitti, s. 1-2. Bu görüşün önde gelen temsilcisi Stone'dir. Yazarın konu hakkındaki görüşü için bkz. Julius Stone: *Aggression and World Order: A Critique of United Nations Theories of Aggression*, London, Stevens, 1958, s. 43, 94-95. 2(4). maddedeki yasağı sınırlı bir yasak olarak yorumlayan diğer yazarlar için bkz. Bowett, s. 12, dn. 2.

24. Bowett, Brownlie ve Kelsen bu görüşü paylaşmaktadır. Konu hakkında bkz. Bowett, s. 151, Ian Brownlie: *International Law and Use of Force by States*, Oxford, Clarendon Press, 1963, s. 266-268.

yan Bowett, Feliciano, Higgins, McDougal ve Waldock gibi yazarlar; 51. maddenin meşru müdafaa hakkını devletlerin doğal bir hakkı olarak gören ifadesini görüşlerine dayanak yapmaktadırlar. Dolayısıyla bu yazarlara göre, örf ve adet hukuku kurallarının düzenlediği meşru müdafaa hakkın 51. maddenin üstünde ve ondan bağımsız olarak varlığını sürdürmektedir. Bu görüşe göre, önleyici meşru müdafaa hakkı varlığını korumaktadır; dolayısıyla meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için silâhlı saldırı şartı aranmaz.²⁵ BM Antlaşması'nın öngördüğü müşterek güvenlik sisteminin 1945 sonrası dönemdeki başarısızlığı da bu görüşün önemli dayanaklarından birisidir.²⁶ Tartışmanın diğer tarafında ise Arechaga, Brownlie, Dinstein, Henkin, Jessup, Kelsen ve Kunz gibi yazarlar, 51. maddenin 2(4). madde ile birlikte meşru müdafaa'nın kapsam ve sınırlarını kesin olarak belirlediğini savunmaktadırlar.²⁷ Meşru müdafaa hakkını dar yorumlayan bu görüş gereğince, bu hak sadece silâhlı bir saldırının gerçekleşmesi hâlinde kullanılabilir; başka hiçbir şart altında kullanılamaz.²⁸

II—ULUSLARARASI HUKUKTA İÇİŞLERİNE KARIŞMAMA İLKESİ

A—DEVLET EGEMENLİĞİ VE DEVLETLERİN EGEMEN EŞİTLİĞİ İLKESİ

Hukuk ve siyaset kuramında egemenlik, mutlak gücü elinde bulundurma durumudur. Mutlak güç uluslararası sistemde devletin elindedir.²⁹ Uluslararası hukukta egemenliğin klasik tanımını 1928 tarihli Palmas Adası Davası kararında hakem Huber şu şekilde vermektedir: “Devletler arasındaki ilişkilerde egemenlik bağımsızlığı ifade etmektedir. Dünyanın herhangi bir parçasındaki bağımsızlık ise, devletin, orada, bir başka devleti dışlayacak şekilde işlevlerini yerine getirme hakkıdır.”³⁰

25. Anılan yazarlardan bazılarının bu yöndeki görüşleri için bkz. Bowett, s. 184-193; Rosalyn Higgins: “The Legal Limits to the Use of Force by Sovereign States: United Nations Practice”, *Brit. Y. B. Int'l L.*, Vol. 37, (1961), s. 302; Myers S. McDougal & Florentino P. Feliciano: *The International Law of War: Transnational Coercion and World Public Order*, New Haven, New Haven Press, 1994, s. 232-241. Bu düşünceyi savunan yazarlara yapılan atıflar için bkz. Arend & Beck, s. 73; Malcolm N. Shaw: *International Law*, 4. ed., Cambridge, Cambridge University Press, 1997, s. 788; Toluner, 1977, s. 159.

26. Arend & Beck, s. 73.

27. Anılan yazarlardan bazılarının bu yöndeki görüşleri için bkz. Ian Brownlie: “The Use of Force in Self-Defence,” *Brit. Y. B. Int'l L.*, Vol. 37, (1961), s. 239-244, Dinstein, s. 180-181; Josef L. Kunz: “Individual and Collective Self-Defence in Article 51 of the Charter of the United Nations”, *Am. J. Int'l L.*, Vol. 41, (1947), s. 876. Bu düşünceyi savunan yazarlara yapılan atıflar için bkz. Arend & Beck, s. 73; Shaw, s. 788; Toluner, 1977, s. 157.

28. Arend & Beck, s. 73; Shaw, s. 788.

29. Francis Kofi Abiew: *The Evolution Of The Doctrine And Practice Of Humanitarian Intervention*, The Hague, Kluwer Law International, 1999, s. 25.

30. Aslan Gündüz: *Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler Örnek Kararlar*, 4. B., İstanbul, Beta Yayınları, 2000, s. 255.

Egemenliğin pratik anlamı, devletin gerek iç gerekse dış işlerinde karar alma sürecinin tek otoritesi olmasıdır. Uluslararası sistemin yüzyıllardır değişmeyen özelliği egemen devletlere bölünmüş bir yapı arz etmesidir.³¹ Söz konusu sistemin her bir parçasının yani her bir devletin kendi başına egemen olması, en azından ilke olarak devletlerin eşitliğini gerektirmektedir. Devlet egemenliği ve devletlerin eşitliği uluslararası hukukun temel yapısal ilkeleridir.³²

Devletlerin egemen eşitliği ilkesi, uluslararası hukukun devletler arasında kimi hukukî eşitsizlikler yaratmasına engel olamamaktadır. Hukukî farklılıkların belki de en bilinen örneği, BM örgütünün üyelerin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulduğunu açıkça hükme bağlayan BM Antlaşması'nın, bu ilkeyle tamamen çelişir biçimde beş devlete Güvenlik Konseyinde daimî üyelik vermesi; dahası Konsey'in usule ilişkin kararları dışında bu devletlere veto yetkisi tanınmasıdır.

B—İÇİŞLERİNE KARIŞMAMA İLKESİ

Devletlerin egemen ve eşit olmalarının uluslararası hukuk bakımından en önemli sonuçlarından biri de içişlerine karışmama ilkesidir. BM Antlaşması'nın içişlerine müdahale etmemeye ilgili temel hükmü olan 2(7). maddesine göre: *“Bu antlaşmanın hiçbir hükmü, BM’ye özü itibarıyla bir devletin ulusal yetkisine giren konulara karışma yetkisi vermediği gibi, üyelere bu gibi konuları bu Antlaşma uyarınca çözmeleri zorunluluğunu getirmez; ancak bu ilke, VII. Bölüm uyarınca zorlama tedbirlerinin uygulanmasını etkilemez.”*

Görüldüğü gibi 2(7). madde BM'nin devletlerin içişlerine müdahale edemeyeceğini düzenlemektedir. Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında temel sorumluluğu Güvenlik Konseyi eliyle BM'ye bırakan BM Antlaşması'nın bizzat BM'ye getirdiği bu sınırlamanın devletler için evleviyetle geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim BM Genel Kurulunun 1965 tarihli “Devletlerin İçişlerine Müdahalenin Kabul Edilmezliği ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Hakkında Bildiri”si³³ hiçbir devletin hangi nedenle olursa olsun bir başka devletin iç ya da dış işlerine doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale etme hakkı olmadığını hükme bağlamaktadır. Silâhlı müdahalenin yanında diğer müdahale biçimlerini de kınayan Bildiri'ye göre, hiçbir devlet başka bir devletten

31. Abiew, s. 23.

32. Ian Brownlie: *Principles of Public International Law*, 4. ed., Oxford, Clarendon Press, 1995, s. 287.

33. G.A. Res. 2131, U.N. GAOR, 20th Sess., U.N. Doc. A/6014 (1966). (Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty). Bundan sonra Müdahalenin Kabul Edilmezliği Bildirisi olarak anılacaktır.

herhangi bir avantaj sağlamak veya o devleti, egemen haklarının kullanımının devrine zorlamak amacıyla ekonomik, siyasî veya başka bir tür önlem uygulayamaz.

BM Genel Kurulunun 1970 tarihli “Birleşmiş Milletler Şartı Uyarınca Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliğiyle İlgili Uluslararası Hukuk İlkelerine Dair Bildiri”³⁴ de içişlerine karışmama ilkesini güçlü biçimde teyit etmektedir.³⁵ Her iki bildiri de, insan haklarının korunmasını içişlerine karışmama ilkesinin bir istisnası olarak düzenlememiştir.

Müdahalenin Kabul Edilmezliği ve Dostane İlişkiler Bildirileri’nin Genel Kurul Kararı olmaları sebebiyle devletleri bağlayıcı etkisi yoktur. Ancak Müdahalenin Kabul Edilmezliği Bildirisi’nin kabulünde hiçbir karşı oyun kullanılmayarak sadece Birleşik Krallık’ın çekimser kalması; Dostane İlişkiler Bildirisi’nin ise oylama yapılmadan uzlaşma yoluyla kabul edilmesi dikkate değerdir. Her iki bildiride görülen geniş uzlaşma, devletlerin müdahalenin her türlüünü hukuka aykırı kabul ettiklerini göstermektedir.

İNSANÎ MÜDAHALENİN TARİHÎ GELİŞİMİ VE DEVLETLERİN UYGULAMALARI

I—1945 ÖNCESİ DÖNEM

BM’nin kurulmasından önceki dönemde, Avrupa Uyumu’nun³⁶ giriştiği bazı müdahalelerin gerekçeleri arasında insanî saikler de yer almıştır.³⁷ Bu müdahaleler, ABD’nin İspanya egemenliğindeki Küba’ya 1898’de yaptığı müdahale bir kenara bırakılırsa, Osmanlı Devleti’nde yaşayan Hıristiyan azınlıklar lehine yapılmışlardır. Söz konusu kuvvet kullanma eylemlerinin Avrupa’nın insanî gerekçelerle girişilecek müdahalelerin meşruluğu yönündeki görüşünü yansıttığını söylemek zordur. Zira egemenliği altındaki halklara Türklerden daha şefkatli davranmayan Rusya, insanî gerekçelerle hiçbir

34. G.A. Res. 2625, U.N. GAOR, 25th Sess., U.N. Doc. A/8028 (1970). (Declaration of Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations). Bundan sonra Dostane İlişkiler Bildirisi olarak anılacaktır.

35. Bildiri’de içişlerine karışılmamasından yükümlülük olarak söz edilmekte ve devletlerin bu yükümlülüğe sıkı bir şekilde uymalarının milletlerin barış içinde bir arada yaşamalarını sağlayan temel bir şart olduğu belirtilmektedir. Bildiri’ye göre müdahale, BM Antlaşması’nın lafzını ve ruhunu ihlâl etmenin yanında uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumların yaratılmasına yol açmaktadır.

36. Avrupa Uyumu, Napoleon sonrası dönemde, var olan sınırları ve statükoyu korumak amacıyla Avrupa devletleri tarafından benimsenen üstü kapalı uzlaşmaya verilen addır. Belirli bir örgütsel yapısı olmayan sisteme göre büyük devletlerin iç ayaklanma tehdidi altındaki devletlerin içişlerine karışma ve ortak iradelerini onlara dayatma hakkı vardı. Konu hakkında bkz. *Ana Britannica Ansiklopedisi*, C. 3, 1994 Baskısı, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1994, s. 415; Ahmet Emin Dağ: *Uluslararası İlişkiler & Diplomasi Sözlüğü*, İstanbul, Anka Yayınları, 2004, s. 100.

37. Murphy, s. 51.

müdahaleye muhatap olmazken; Rusya'dan daha güçsüz, bu nedenle de bu tür müdahalelere daha açık olan Osmanlı Devleti'ne karşı 19. yüzyılda insanî gerekçelerle üç büyük kuvvet kullanma eylemi gerçekleştirilmiştir.

MC döneminde ise Japonya 1931'de Mançurya'yı, İtalya 1935'de Etiyopya'yı, Almanya 1939'da Çekoslovakya'yı işgal ederken insanî nedenleri de ileri sürmüşlerdir.³⁸ Ancak anılan devletlerin bu saldırıları tümüyle fetih amaçlıdır ve uluslararası toplum bu devletlerin iddialarına itibar etmemiştir.

Aşağıda, çalışmanın kapsamı gözetilerek, Türkiye tarihini ilgilendiren iki müdahale, Büyük Britanya, Fransa, Rusya'nın Yunanistan ve Fransa'nın Suriye müdahaleleri incelenecektir.

A—BÜYÜK BRİTANYA, FRANSA VE RUSYA'NIN YUNANİSTAN MÜDAHALESİ

Büyük Britanya, Fransa ve Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı 1821'den itibaren isyan hâlinde bulunan Yunanlılara geniş özerklik tanınmasını isteyen “Yunanistan'ın Asayişinin Sağlanması Antlaşması”nı³⁹ 6 Temmuz 1827'de imzalamışlardır. Bab-ı Ali'nin Antlaşma hükümlerini reddetmesi üzerine, bu üç devletin donanmaları, Navarin'de bulunan Osmanlı donanmasını imha etmiş; 1828'de de Fransız kuvvetleri Mora Yarımadası'nı işgal etmiştir. Aynı yıl içinde başlayan Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması imzalanmış; bu antlaşmayla Osmanlı Devleti, Büyük Britanya, Fransa ve Rusya arasından imzalanan ve Yunanistan'ın bağımsızlığını tanıyan protokolü kabul etmiştir.⁴⁰

Müdahalenin görünürdeki amacı, Osmanlı yönetiminin Yunan isyanını bastırmak için kullandığı şiddete son vermek ve Yunanistan'a geniş bir otonomi tanınmasını sağlamaktır. Ancak müdahalenin yalnızca bu amaçla gerçekleştirildiğini savunmak çok zordur. Brownlie'nin işaret ettiği gibi, Büyük Britanya ve Fransa'nın müdahaleye Rusya'nın tek taraflı müdahalesinin önüne geçmek için katıldıklarını söylemek daha gerçekçidir.⁴¹

Rusya'nın yalnız başına müdahale etmesini engelleme amacının yanında Avrupa'da Türklere duyulan geleneksel düşmanlığın, ticarî hedeflerin ve zamanın güç denge-

38. Murphy, s. 60-62.

39. Treaty for the Pacification of Greece, 6 Temmuz 1827. Antlaşma'nın İngilizce metni için bkz. Malcolm J. Wagstaff: *Greece, Ethnicity and Sovereignty, 1820-1994: Atlas and Documents*, London, Archive Editions, 2002, s. 129-134.

40. Fahir H. Armaoğlu: *Siyasî Tarih 1789-1960*, 3. B., Ankara, AÜSBF Yayınları No: 362, 1975, s. 99-107; Coşkun Üçok: *Siyasal Tarih 1789-1950*, 5. B., Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1961, s. 117-121.

41. Brownlie, 1963, s. 339.

sinin de 1827-1830 müdahalesine zemin oluşturduğunu belirtmek gerekir.⁴² Ancak üç büyük Avrupa devletini Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçiren insanî gerekçe de göz ardı edilemez. Zira Avrupa kamuoyu Türklerin Yunanlıları katlettiğine inanıyor; bu ülkelerde Yunan isyanına gösterilen sempati, Fransız ve İngiliz gönüllülerin Yunan asilerin yanında savaşmalarına kadar varıyordu.⁴³

B—FRANSA'NIN SURIYE MÜDAHALESİ

Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki Suriye ve Lübnan'da 1858'de başlayan mezhep çatışmaları 1860'da Müslüman Dürzîlerle Hıristiyan Marunîler arasındaki bir iç savaşa dönüşmüştür. Dürzîlerin Marunîleri katletmeleri boyutuna varan olaylarda sadece Şam'da bir gün içinde 5000'i aşkın Hıristiyan öldürülmüştür.⁴⁴ Olaylar üzerine, Avusturya, Büyük Britanya, Prusya, Rusya ve Osmanlı Devleti'nin katılımıyla Paris'te toplanan bir konferansta Avrupa devletlerince oluşturulacak bir gücün düzeni sağlamak üzere Suriye'ye gönderilmesi karara bağlanmıştır. Bu karara dayanarak 6.000 kişilik bir Fransız gücü Lübnan'a çıkmıştır. Fransız birlikleri bölgede asayiş sağlandıktan ve Lübnan'da özerk bir yönetim kurulduktan sonra 1861'de geri çekilmişlerdir.⁴⁵

Brownlie, Fransa'nın Suriye müdahalesini tek gerçek insanî müdahale örneği olarak görmektedir. Yazara göre olaydaki kuvvet kullanma insanî nedenlidir.⁴⁶ Ancak doktrinde müdahaleye şüpheyle yaklaşan yazarlar da vardır. Franck ve Rodley dönemin Suriye'deki Büyük Britanya hükûmet temsilcisinin ifadelerine dayanarak bölgedeki katliamlarda Hıristiyan Marunîlerin de masum olmadıklarını ileri sürmektedirler.⁴⁷ Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bölgeye asker gönderilmesine gönülsüz de olsa rıza göstermesi insanî müdahalenin belirleyici özelliklerinden olan müdahale edilen devletin rızası hilâfına gerçekleştirilmesiyle bağdaşmamaktadır.⁴⁸

42. Thomas M. Franck & Nigel S. Rodley: "After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force", *Am. J. Int'l L.*, Vol. 67, (1973), s. 280.

43. Alan Palmer: *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl: Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, 5. B., İstanbul, Gençlik Yayınları, 1995, s. 98, 106.

44. Palmer, s. 149.

45. Franck & Rodley, s. 281-282; Palmer, s. 149-151.

46. Brownlie, 1963, s. 340.

47. Franck & Rodley, s. 282-283.

48. Murphy, s. 54. Suriye müdahalesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Stephen Kloefer: "The Syrian Crisis, 1860-61: A Case Study in Classic Humanitarian Intervention," *Can. Y. B. Int'l L.*, Vol. 23, (1985), s. 246-259; Istvan Pogany: "Humanitarian Intervention in International Law: The French Intervention in Syria Re-examined," *Int'l & Comp. L. Q.*, Vol. 35, (1986), s.182-190.

II—SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

Soğuk Savaş döneminin klasik insanî müdahale örnekleri Hindistan'ın Doğu Pakistan'a, Vietnam'ın Kamboçya'ya ve Tanzania'nın Uganda'ya⁴⁹ olan müdahaleleridir. Aşağıda anılan müdahalelerden ilk ikisine değinilecektir.

A—HINDİSTAN'IN DOĞU PAKİSTAN'A MÜDAHALESİ

Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazanan Pakistan coğrafi olarak birbirinden ayrılmış; İslâm inancını paylaşan ama etnik olarak birbirlerinden tamamıyla farklı iki parçadan oluşuyordu. Askerî ve ekonomik olarak üstün durumda olan Batı Pakistan'ın Doğu Pakistan'ın siyasî haklarını tanımaya yanaşmaması Mart 1971'de Doğu Pakistan'da ayaklanmaya yol açmıştır.⁵⁰ Pakistan ordusu, 25 Mart 1971'de Doğu Pakistan'ın başkenti Dakka'ya yönelik bir saldırı başlatmış ve katliama varan insan hakkı ihlallerinin ardından milyonlarca mülteci komşu Hindistan'a sığınmıştır. Hindistan'ın Doğu Pakistan'a müdahalesiyle 3 Aralık 1971'de başlayan savaş on iki gün sürmüş ve Pakistan'ın yenilgisiyle sonuçlanmıştır.⁵¹

Hindistan, Güvenlik Konseyindeki oturumlarda başlangıçta insanî gereklilikleri eylemine gerekçe olarak göstermiştir. Ancak daha sonra bu ifadeler Hindistan'ın talebiyle resmî kayıtlardan çıkartılmış ve Hindistan, Pakistan'ın sınır ihlalleri ve Hint köylerini bombalamasına karşılık olarak meşru müdafaa hakkını kullandığını ileri sürmüştür.⁵² Teson'un da ifade ettiği gibi Hindistan'ın eylemi insanî müdahalenin mükemmele yakın bir örneği⁵³ olmasına rağmen, bu devletin, başlangıçta ileri sürdüğü insanî müdahale argümanını daha sonra terk etmesinin nedenini insanî müdahalenin hukuka aykırı kabul edil-

49. Uganda, üzerinde hak iddia ettiği Tanzania topraklarını 1978 Ekiminde işgal etmiştir. Tanzania ordusu, önce Uganda kuvvetlerini ülkeden çıkarmış; sonra da askerî harekâtını sürdürerek Nisan 1979'da Uganda'nın başkenti Kampala'ya girmiştir. Ülkesindeki ağır insan hakları ihlallerinden sorumlu olan Devlet Başkanı İdi Amin ülkesinden kaçmış ve Uganda'da yeni bir hükümet kurulmuştur. Tanzania, müdahalesine gerekçe olarak Uganda'nın saldırısına karşı meşru müdafaa hakkını kullandığını iddia etmiştir. İdi Amin rejiminin düşmesini memnuniyetle karşılayan uluslararası toplum Tanzania'nın Uganda'yı işgalini kınamamış; sorun BM'nin gündemine de gelmemiştir. Konu hakkında bkz. Stanimir A. Alexandrov: *Self-Defence Against the Use of Force in International Law*, The Hague, Kluwer, 1996, s. 210-211; D. J. Harris: *Cases and Materials on International Law*, 4. ed., London, Sweet & Maxwell, 1991, s. 873.

50. Murphy, s. 97-98.

51. Abiew, s. 113-114.

52. Alexandrov, s. 208.

53. Michael Byers: *War Law: International Law and Armed Conflict*, London, Atlantic Books, 2005, s. 94'ten Fernando Teson: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, Transnational Publishers, 1988, s. 185.

mesinde aramak gerekir. Hindistan, bunun yerine uluslararası hukukça hukukî kabul edilen meşru müdafaa hakkını ileri sürmeyi yeğlemiştir.⁵⁴

Güvenlik Konseyi, kalıcı bir ateşkes sağlanmasını ve tüm çatışmaların sona erdirilmesini talep eden; ayrıca tüm silâhli güçlerin kendi sınırlarına dönmesini isteyen bir kararı kabul etmiştir.⁵⁵ Bu karara ve Genel Kurulun aldığı karara⁵⁶ bakıldığında, BM'nin Hindistan'ı BM Antlaşması'nın 2(4). maddesinin ihlâlinden dolayı kınamadığı; ancak bu ülkenin meşru müdafaa iddiasını da kabul etmediği görülecektir. Çatışma self-determinasyon hakkı çerçevesinde değerlendirilmiş ve Hindistan'ın kuvvet kullanması sonucu Doğu Pakistan'ın bağımsızlığını kazanması BM tarafından kabul görmüştür.⁵⁷

Uluslararası toplum SSCB ve diğer bazı Doğu Bloku devletleri dışında Hindistan'ın müdahalesini onaylamamıştır. BM'nin konuyla ilgili tüm kararlarından çıkan anlam da Doğu Pakistan'daki insan hakları sorununun Hindistan'ın müdahalesini meşru kılmadığı yönündedir.⁵⁸

B—VIETNAM'IN KAMBOÇYA'YA MÜDAHALESİ

Pol Pot liderliğindeki Kızıl Khmer rejimi 1975'te yönetimi ele geçirdikten sonra Kamboçya'yı idarî ve ekonomik olarak tümüyle yeniden örgütlemeye yönelik bir program başlatmıştır. Bu program uygulanırken, üç yıldan kısa bir süre içerisinde iki milyon civarında insan ölmüştür. Yoğun insan hakkı ihlâlleri arasında öldürmenin yanında işkence ve toplu sürgün de yer almıştır. Kızıl Khmer rejiminin kendi insanlarına yönelik katliam, işkence, açlığa sevk etme, zorla yer değiştirme eylemleri tüm dünya tarafından soykırım olarak kabul edilmiştir. Uluslararası toplumun Kamboçya'daki açık insan hakkı ihlâlleri karşısında aldığı tavra rağmen bu ihlâlleri durduracak hiçbir etkili tedbir alınmamıştır. 1978 Aralık ayında Vietnam ordusu, sınırda süregelen karşılıklı çatışmaların ardından, ülkesindeki Kamboçyalı mültecilerden oluşturduğu birliklerle birlikte Kamboçya'ya girmiş ve Kızıl Khmer rejimini devirerek kendi desteklediği bir hükûmeti işbaşına getirmiştir.⁵⁹

54. Barry M. Benjamin: "Unilateral Humanitarian Intervention: Legalizing the Use of Force to Prevent Human Rights Atrocities", *Fordham Int'l L. J.*, Vol. 16, (1992), s. 131.

55. S.C. Res. 307, U.N. SCOR, 26th Sess., U.N. Doc. S/RES/307 (1971).

56. G.A. Res. 2793, U.N. GAOR, 26th Sess., U.N. Doc. A/L.647/Rev. 1 (1971).

57. Alexandrov, s. 209. Konunun self-determinasyon hakkı bakımından değerlendirilmesi için bkz. Ved Nanda: "Self-determination in International Law - The Tragic Tale of Two Cities: Islamabad (West Pakistan) and Dacca (East Pakistan)", *Am. J. Int'l L.*, Vol. 66, (1972), s. 321-336.

58. Murphy, s. 100.

59. Abiew, s. 128; Michael J. Bazylar: "Reexamining the Doctrine of Humanitarian Intervention in Light of the Atrocities in Kampuchea and Ethiopia", *Stan. J. Int'l L.*, Vol. 23, (1987), s. 550; Ronzitti, s. 98-99.

Vietnam, Kamboçya'ya yaptığı müdahalede insanî gerekçeyi hiçbir zaman ileri sürmemiştir. Bu ülkedeki insan hakları ihlalleri sadece Güvenlik Konseyindeki tartışmalar sırasında Bolivya, Nijerya ve Singapur tarafından dile getirilmiş; ancak anılan devletler dahi bu durumun üçüncü bir devletin müdahalesini haklı kılmayacağını ifade etmişlerdir.⁶⁰ Konsey sorunla ilgili bir karar alamazken; Genel Kurul tüm yabancı kuvvetlerin derhâl Kamboçya'dan çekilmesini ve bütün devletlerin Kamboçya'nın egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstermelerini talep eden bir kararı 14 Kasım 1979'da kabul etmiştir.⁶¹

III—SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

Soğuk savaş sonrası dönemde insan hakları sorununun tüm dünyanın gündemine oturmasına paralel olarak, insanî gerekçelerin kullanıldığı pek çok müdahale gerçekleştirilmiştir. NATO'nun 1999'da Kosova nedeniyle Yugoslavya'ya müdahalesi ve Rusya'nın 2008'de Osetya nedeniyle Gürcistan'a müdahalesi, BM'nin doğrudan ya da dolaylı hiçbir yetkilendirmesine dayanmayan kuvvet kullanma fiilleri olduğu için, hem doktrinde hem de uluslararası toplumda tartışmalara konu olmuştur. Aşağıda bu iki müdahale incelenmektedir.

A—NATO'NUN KOSOVA'YA MÜDAHALESİ

Yugoslavya, Kosova'nın özerkliğini 1989'da kaldırmış; ertesi yıl da Arnavutçanın bölgedeki resmî dil statüsünü geri almıştır. 1997 yılına kadar haklarını barışçıl bir şekilde ve pasif direniş yoluyla arayan Kosovalı Arnavutlar bu tarihten sonra Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) eliyle silâhlı mücadeleye başlamışlardır. UÇK'ya karşı harekete geçen Yugoslav ordusunun müdahalesi yoğun insan hakkı ihlallerine yol açmış; 1999'a gelindiğinde yüz binlerce sivil yerinden edilmiştir.⁶² Yugoslavya, Rambouillet'de, ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya'nın oluşturduğu Temas Grubu'nun hazırladığı ve Kosova'ya geniş özerklik tanınmasını, Yugoslav birliklerinin bölgeden çekilmesini ve bir uluslararası barış gücünün Kosova'ya yerleştirilmesini öngören barış planını reddetmiştir.⁶³ 24 Mart 1999'da başlayan NATO hava operasyonu yaklaşık 2.5 ay sürmüş; kara unsurlarının katılmadığı askerî operasyon, 9 Haziranda Yugoslavya ile imza-

60. Ronzitti, s. 99.

61. G.A. Res. 34/22, U.N. GAOR, 34th Sess., U.N. Doc. A/34/46 (1979).

62. Thomas M. Franck: *Recourse to Force: State Action Against Threats and Armed Attacks*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 163-165.

63. Franck, s. 165-166.

lanan ve Yugoslav ordusunun Kosova'dan çekilerek bir uluslararası barış gücünün ve uluslararası sivil yönetiminin Kosova'ya yerleştirilmesini öngören ateşkes anlaşması ile durdurulmuştur.⁶⁴

10 Haziran 1999'da kabul edilen 1244 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'nda,⁶⁵ Yugoslavya'nın şiddete derhâl son vermesiyle, polis ve paramiliter kuvvetlerini geri çekmesi dâhil olmak üzere siyasî bir çözüme yönelik ilkeleri kabul etmesinden memnuniyet duyulduğu belirtilmiştir. Karar, Kosova'da, BM'nin himayesinde uluslararası sivil ve askerî birimlerin kurulmasını öngörmekte; bunun dayanağı olarak da BM Antlaşması'nın VII. Bölümü'nü göstermektedir. 14 kabul oyuyla kabul edilen kararda sadece Çin çekimser oy kullanmıştır.

Devletlerin çok büyük çoğunluğu NATO'nun müdahalesini kınamamıştır. NATO'nun eylemini BM Antlaşması'nın 2(4). maddesinin ihlâli olarak görüp karşı çıkan devletler sadece Yugoslavya, Rusya, Çin, Beyaz Rusya, Hindistan, Küba, Namibya ve Ukrayna'dır. NATO'nun eyleminin kınanmasını öngören Güvenlik Konseyi tasarısı da 3'e karşı 12 oyla reddedilmiştir.⁶⁶ Taraflar arasındaki ateşkestten sonra kabul edilen 1244 Sayılı Karar, NATO'nun eyleminin hukuka uygun olduğunun zımnî bir onayı olarak değerlendirilmese bile,⁶⁷ en azından müdahalenin doğurduğu fiilî ve hukukî sonuçların Güvenlik Konseyi tarafından tanındığını göstermektedir. Nitekim Karar, 9 Haziranda Yugoslavya ile imzalanan Askerî Teknik Anlaşma'nın Yugoslavya aleyhine olan hükümlerini bu sefer BM Antlaşması'nı VII. Bölümü çerçevesinde, yani bir müşterek güvenlik eylemi olarak tanımaktadır.

Cassese'ye göre, NATO'nun Kosova müdahalesi BM Antlaşması'nın kuvvet kullanma tekeli Güvenlik Konseyine veren ve bu durumun tek istisnasını da meşru müdafaa olarak öngören müşterek güvenlik sisteminden esaslı biçimde ayrılmaktadır.⁶⁸ BM Antlaşması'nın 2(4). maddesini ihlâl eden devletler her zaman meşru müdafaa hakkını düzenleyen 51. maddeye dayanarak eylemlerini meşru göstermeye çalışmışlardır. Kosova müdahalesinde ise hiçbir NATO üyesi devlet BM Antlaşması'nı temel alan bir gerekçeye dayanmamıştır.⁶⁹

64. Franck, s. 166-168.

65. S.C. Res. 1244, U.N. SCOR, 54th Sess., U.N. Doc. S/RES/1244 (1999).

66. Antonio Cassese: "A Follow-Up: Forcible Humanitarian Countermeasures and Opinio Necessitatis", *Eur. J. Int'l L.*, Vol. 10, (1999), (a), s. 792.

67. Thomas M. Franck: "Interpretation And Change In The Law Of Humanitarian Intervention", *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, J. L. Holzgrefe & Robert O. Keohane (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 225.

68. Antonio Cassese: "Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?", *Eur. J. Int'l L.*, Vol. 10, (1999), (b), s. 24.

69. Cassese, (b), s. 24.

Cassese, “Yugoslavya’da insan eliyle yaratılan trajedide Rusya ve Çin nedeniyle Güvenlik Konseyinin hareketsiz kalması karşısında katliam ve sürgünler eli kolu bağlı biçimde izlenmeli midir?” sorusunu sormaktadır. Yazar, NATO müdahalesine ahlakî bir bakış açısından bakıldığında müdahalenin meşru olduğunu; ancak bir uluslararası hukukçu olarak konuya yaklaştığında müdahalenin mevcut uluslararası hukuka aykırı olduğunu söylemektedir.⁷⁰

Henkin de, bir devlet ya da devletler grubunun askerî güç kullanarak gerçekleştirdiği müdahalelerin Güvenlik Konseyi’nin yetkilendirmesi olmadıkça hukuka aykırı olacağını söylemektedir.⁷¹ Ancak yazar, genelde insanî müdahalenin, özelde de Kosova müdahalesinin taşıdığı özelliklere dikkat çekmektedir. Buna göre, bir devletin egemenliği, günümüzün uluslararası toplumunun değerler skalasında o devlette yaşayan insanların insan haklarından daha yukarıda değildir. Kosova müdahalesinde müdahalenin kolektif bir yapı olan NATO tarafından gerçekleştirilmesi de tek bir devletin müdahaleyi kendi çıkarları için kullanmasına karşı bir güvence sağlamaktadır. Ayrıca Henkin’e göre 1244 Sayılı Karar, NATO’nun eylemini Konsey adına onaylamaktadır.⁷²

Buchanan’a göre müdahale hukuka aykırıdır. Yazar, NATO’nun Güvenlik Konseyinin yetkilendirmesi olmaksızın böyle bir eyleme girişemeyeceğini ifade etmektedir.⁷³ BM Antlaşması’nın 53. maddesinin ilk fıkrası Güvenlik Konseyinin izni olmaksızın bölgesel anlaşmalar uyarınca ya da bölgesel kuruluşlar tarafından hiçbir zorlama eylemine girişilemeyeceğini açıkça hükme bağlamaktadır. Buchanan’a göre, olayda meşru müdahadan da söz edilemez. Zira Kosova müdahalesi öncesinde, NATO’nun kuvvet kullanmasını meşru kılacak bir Yugoslav silâhlı saldırısı herhangi bir NATO üyesine yöneltilmiş değildir.⁷⁴

NATO üyesi devletlerin Kosova müdahalesini ne şekilde değerlendirdikleri de eylemin uluslararası hukuka uygun olup olmadığı ve özellikle yeni bir örf ve adet hukuku kuralının oluşması yönünde basamak teşkil edip etmeyeceği konusunda önem taşımaktadır. Bu bağlamda NATO üyeleri, müdahalenin açık meşru ilkelere dayandığını savunmakta kendilerini destekleyen doktrindeki yazarlara oranla çok daha çekingen davranmışlardır. Söz konusu devletlerin yetkililerinin açıklamaları, ABD Dışişleri Bakanı Ma-

70. Cassese, (b), s. 25.

71. Louis Henkin: “Kosovo and the Law of ‘Humanitarian Intervention’”, *Am. J. Int’l L.*, Vol. 93, (1999), s. 826.

72. Henkin, s. 824-826.

73. Allen Buchanan: “Reforming The International Law Of Humanitarian Intervention”, *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, J. L. Holzgrefe & Robert O. Keohane (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 166.

74. Buchanan, s. 168.

deleine Albright dâhil, genellikle müdahalenin istisnâî nitelikte olduğu ve emsal oluşturmayacağı yönünde olmuştur.⁷⁵ Bu tavrın nedenini, Kosova müdahalesinin, gelecekte diğer devlet ya da örgütlerin NATO'nun siyasî amaçlarıyla çelişebilecek insanî müdahale uygulamalarına emsal oluşturabileceği kaygısına bağlamak mümkündür.⁷⁶ Nitekim NATO'nun siyasî ve askerî rakibi Rusya, 2008 Ağustosunda Gürcistan'a karşı giriştiği askerî müdahalede insanî müdahale gerekçesini kullanmıştır.

B—RUSYA'NIN GÜRCİSTAN'A MÜDAHALESİ

İnsanî müdahalenin uluslararası toplumun gündemine geldiği en yakın örnek, Rusya'nın 2008 Ağustosunda Gürcistan'a düzenlediği müdahaledir. SSCB döneminde Gürcistan SSC'ye bağlı otonom bir bölge olan Güney Osetya, 1990'a gelindiğinde Tiflis yönetimiyle bağlarını gevşetme talebinde bulunmuştur. SSCB'nin ertesi yıl parçalanması ayrılıkçılığı kuvvetlendirmiş; Gürcüler ve ayrılıkçı Osetler arasındaki çatışmalar Rusya'nın arabuluculuğunda 1992 Haziranında imzalanan ateşkes anlaşmasına kadar sürmüştür. Ancak Güney Osetya, Gürcistan'dan ayrılma talebinden vazgeçmemiştir. Gürcü yönetiminin bölgeyi yeniden kontrol altına almak için 7-8 Ağustos 2008'de başkent Tskhinvali'ye girerek başlattığı saldırı üzerine Rus birlikleri Güney Osetya'ya girmiştir. Bir diğer ayrılıkçı bölge olan Abhazya da Gürcistan'a karşı cepheye katılmıştır. Rus birlikleri Gürcü askerlerini Güney Osetya'dan püskürtmekle yetinmeyerek Gürcistan'ın hakkında egemenlik tartışması bulunmayan bölgelerine de girmiştir. Taraflar 12 Ağustos'ta ateşkes anlaşması imzalamışlardır. Rusya 26 Ağustos 2008'de Güney Osetya'nın ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanımıştır.⁷⁷

Rus yetkililer, müdahalenin temel gerekçelerinden biri olarak insanî nedenleri ileri sürmüştür. Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov, Rusya'nın müdahalesinin başladığı gün yaptığı açıklamada, Güney Osetya'daki köylerin etnik temizliğe uğradığına ilişkin bilgiler aldıklarını, mülteci sayısının arttığını ve insanî bir krizin çok yakında olduğunu ifade etmiştir.⁷⁸ Rusya'nın BM temsilcisi Churkin, 8 Ağustos tarihli Güvenlik Konseyi

75. Michael Byers & Simon Chesterman: "Changing The Rules About Rules? Unilateral Humanitarian Intervention And The Future Of International Law", *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, J. L. Holzgrefe & Robert O. Keohane (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 198-199.

76. Gregory Hafkin: "The Russo-Georgian War of 2008: Developing the Law of Unauthorized Humanitarian Intervention After Kosovo", *B.U. Int'l L.J.*, Vol. 28, (2010), s. 234.

77. Güney Osetya sorununun tarihsel geçmişi ve Ağustos 2008 krizi sırasındaki olayların gelişimi için bkz. Hafkin, s. 221-226; Gerard Toal: "Russia's Kosovo: A Critical Geopolitics of the August 2008 War over South Ossetia", *Euras. Geog. & Econ.*, Vol 49, (2008), s. 684-690.

78. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7548715.stm>, (7 Mart 2011).

oturumunda yine Oset köylerindeki etnik temizlikten söz etmiştir. Temsilciye göre bölgede insanî bir felaket yaşanmaktadır ve sadece Tskhinvali'deki çatışmalarda 1400'den fazla insan ölmüştür. Churkin, Gürcistan'ın sadece uluslararası insancıl hukuku değil, en temel insan haklarını da ihlâl ettiğini belirtmiştir.⁷⁹ Rusya Başkanı Medvedev de, 11 Ağustosta yaptığı açıklamada Gürcü eylemlerinin soykırım olarak adlandırılabileceğini söylemiştir.⁸⁰

Anılan açıklamalara rağmen, Rusya'nın eylemini dayandırdığı temel hukukî gerekçe meşru müdafaa hakkıdır. Rusya, Güvenlik Konseyine gönderdiği 11 Ağustos 2008 tarihli mektupta, Gürcistan'ın başkent Tskhinvali'de çoğu Rus vatandaşı olan 1.500 civarında sivili öldürmesi ve Rus barış gücü askerlerine saldırarak kayıplar verdirmesini, Rusya'ya karşı hukuka aykırı askerî güç kullanılması olarak nitelendirilmiştir. Mektuba göre, bu şartlar altında Rusya'nın, BM Antlaşması'nın 51. maddesinde düzenlenen meşru müdafaa hakkını kullanmaktan başka çaresi kalmamıştır.⁸¹

Rusya'nın müdahalesine yönelik en ciddî tepki, ABD ve Birleşik Krallık'tan gelmiştir. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Miliband, Kosova ve Gürcistan müdahalelerinin birbirinden farklı olduğunu söylemiştir. Bakana göre, Kosova'da insan haklarının etnik temizliğe varacak ölçüde sistematik ihlâli söz konusuydu ve NATO, sorunu barışçıl yollarla çözmek için hem Konsey hem de Yugoslavya nezdinde girişimlerde bulunmuştu. Rusya'nın Gürcistan'a karşı kuvvet kullanmasında ise bu unsurlar mevcut değildi.⁸² ABD Başkanı Bush, Rusya'nın bağımsız bir devleti işgal ettiğini; 21. yüzyılda bunun kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Rice de Rusya'nın eylemini "saldırı" olarak nitelendirmiştir.⁸³

8 Ağustostaki Güvenlik Konseyi oturumunda Birleşik Krallık temsilcisi insanî yardımın Gürcistan dışındaki bir ülke tarafından gerekçe olarak ileri sürülemeyeceğini belirtmiş; ancak Konseyde temsil edilen diğer devletler bu konu hakkında müspet ya da menfi bir beyanda bulunmamışlardır. Oturumda Rusya'ya ağır bir eleştiri yöneltilmemiş; ancak eylemi destekleyen bir beyanda da bulunulmamıştır.⁸⁴ 19 Ağustos tarihli oturumda ise Rusya'ya yönelik tepkilerin dozu, bu devletin askerî operasyonunu Güney Osetya ile sınırlı tutmayıp Gürcistan'ın diğer bölgelerine yayması nedeniyle artmıştır.⁸⁵

79. U.N. Doc. S/PV. 5952 (2008).

80. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7556857.stm>, (7 Mart 2011).

81. U.N. Doc. S/2008/545.

82. Hafkin, s. 227.

83. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7556857.stm>, (7 Mart 2011).

84. U.N. Doc. S/PV. 5952 (2008).

85. U.N. Doc. S/PV. 5961 (2008).

Doktrinde pek çok yazar Rusya'nın müdahalesini eleştirmiş ve uluslararası hukuka aykırı bulmuştur. Bunlardan Evans'a göre, müdahalenin Güney Osetyalı sivilleri korumak amaçlı olup olmadığı çok şüpheli olduğu gibi; Gürcistan'ın soykırım, savaş suçu, etnik temizlik ve insanlığa karşı suç oluşturacak ciddiyette fiiller işlediği de açık değildir. Ayrıca Rusya sorunu barışçıl biçimde çözmek için gerekli çabayı sarf etmemiştir; Güney Osetya ile sınırlı kalmadığı için kullanılan kuvvet orantısızdır ve olayda Güvenlik Konseyinin yetkilendirmesi mevcut değildir.⁸⁶

İNSANÎ MÜDAHALENİN MEŞRULUĞU SORUNU

I—İNSANÎ MÜDAHALENİN AHLAKÎ BOYUTU

Çok sayıda bireyin temel insan haklarının geniş çaplı ve ağır ihlâlini sona erdirmek amacıyla yapılan bir eylem olduğu için, insanî müdahalenin ahlakî olduğuna şüphe yoktur. Bunun da ötesinde, insanî müdahaleyi savunanlara göre, insanların temel insan hakları reddediliyorsa diğerlerinin onlara yardım etme yükümlülüğü vardır. Bu yükümlülük, devletin ihlâlleri sona erdirip insan haklarına saygı göstermesinin sağlanmasını da kapsar. Zor durumda olan insanlar kurtarılmayı hak etmektedir ve bazen bu kurtarma ancak kuvvet kullanılarak gerçekleştirilebilir.⁸⁷

İnsanî müdahaleyi savunan görüşün temel gerekçesi, hukuka aykırı olsa bile, eylemin ahlakî meşruluğudur.⁸⁸ İnsanî müdahaleyi liberal bir bakış açısıyla savunan Teson'a göre, müdahale etmeme ilkesi geçmişe aittir. Uluslararası hukuk ve kurumları insanî değerlerle birlikte düşünülmelidir. Bu ahlakî görev ve hakkın reddi, ortak insanî değerlerin hepsinin reddi sonucunu doğuracaktır.⁸⁹

Ancak BM Antlaşması'nın devletlerin münferiden kuvvet kullanmasını meşru müdafaa istisnası dışında kesin olarak yasaklaması ve birbirlerinin içişlerine karışmama ilkesini benimsemesi, ahlakî açıdan ne denli kuvvetli bir temele dayanırsa dayansın, insanî müdahalenin meşru olmadığını savunanlara çok güçlü bir hukukî zemin sağlamakta-

86. Gareth Evans: "Putin Twists UN Policy", <http://www.theaustralian.news.com.au/story/0,25197,24278542-17062,00.html>, (7 Mart 2011). Rus müdahalesini uluslararası hukuka aykırı bulan benzer bir görüş için bkz. Antonio Cassese: "The Wolf that Ate Georgia", http://www.project-syndicate.org/print_commentary/cassese5/English, (7 Mart 2011).

87. Fernando R. Teson: "The Liberal Case for Humanitarian Intervention", *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, J. L. Holzgrefe & Robert O. Keohane (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 97.

88. Buchanan, s. 133.

89. Teson, s. 129.

dır. Aşağıda uluslararası hukukun normları temelinde insanî müdahalenin hukuka uygun olup olmadığı incelenecektir.

II—İNSANÎ MÜDAHALENİN ULUSLARARASI HUKUKA UYGUN OLDUĞUNU SAVUNAN GÖRÜŞ

A—BM ANTLAŞMASI'NIN İNSANÎ MÜDAHALEYİ YASAKLAMADIĞI ARGÜMANI

BM Antlaşması'nın insanî müdahaleyi yasaklamadığı görüşü başlıca iki argümana dayanmaktadır. Bunlardan ilki insan haklarının korunmasının BM'nin temel amaçlarından birisi olduğudur. Doktrindeki pek çok yazarın BM sisteminin tek temel amacının uluslararası barış ve güvenliğin korunması olduğunu savunmalarına karşın; McDougal, Reisman ve Teson gibi yazarlar bu sınırlayıcı görüşü reddetmektedirler. Anılan isimlerin iddiası, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının yanında insan haklarının korunmasının da ilkiyle eşit öneme sahip BM'nin bir başka temel amacı olduğudur.⁹⁰

McDougal ve Reisman'a göre, BM Antlaşması geleneksel insanî müdahale hakkını zayıflatmamış; aksine güçlendirmiştir.⁹¹ Temel insan haklarından söz eden BM Antlaşması'nın önsözü ve herkesin insan haklarıyla temel hürriyetlerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamayı örgütün amaçlarından biri olarak sayan 1(3). maddesi, insan haklarının korunmasının BM'nin temel amaçlarından biri olduğunun kanıtıdır. Benzer şekilde 55. madde, BM'nin ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini kolaylaştıracağından söz etmektedir. 56. madde de, BM üyelerinin bu amaca ulaşmak için gerek birlikte gerekse ayrı ayrı örgütle işbirliği içinde hareket etmeyi taahhüt ettiklerini hükme bağlamaktadır.⁹²

McDougal ve Reisman, insan hakkı ihlallerinin de barışa tehdit oluşturabileceğini, böylelikle BM Antlaşması'nın VII. Bölümü'ndeki Güvenlik Konseyinin kuvvet kullanma yetkisinin doğacağını savunmaktadırlar. Bu görüşe göre, eğer Konsey insan hakkı ihlallerine karşı harekete geçmekte başarısız olursa, Antlaşma'nın 1, 55 ve 56. maddeleri devletlerin ihkak-ı hak kapsamında münferiden insanî müdahalede bulunmalarını meşru hâle getirmektedir.⁹³ Reisman'a göre, 55 ve 56. madde hükümleri gereğince devletler, in-

90. Arend & Beck, s. 132.

91. Myres S. McDougal & Michael Reisman: "Response by Professors McDougal and Reisman", *Int'l Lawyer*, Vol. 3, (1969), s. 442.

92. Arend & Beck, s. 132-133.

93. Arend & Beck, s. 133.

sanî müdahalede bulunma hakkına sahip olmanın da ötesinde, bunu yapmakla yükümlüdürler.⁹⁴

İnsanî müdahale lehine ve BM Antlaşması'na dayanan diğer bir argüman, BM Antlaşması'nın 2(4). maddesinin insanî müdahale hakkını yasaklamadığı argümanıdır. Kuvvet kullanma yasağını dar yorumlayan bazı yazarlar, bir devletin toprak bütünlüğünü veya siyasi bağımsızlığını hedef almayan insanî müdahalelerin BM'nin amaçlarıyla bağdaştığını, bu nedenle de hukuka uygun kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Teson'a göre, tipik bir insanî müdahale, toprak fethi ya da bir halkın boyunduruk altına alınmasıyla sonuçlanmaz. Reisman ve McDougal da, sınır değişikliğini ya da bir devletin siyasi bağımsızlığını hedef almayan bir insanî müdahalenin BM'nin amaçlarıyla bağdaşmaz olmadığı gibi, aksine BM Antlaşması'nın temel ve emredici hükümlerine uygun olduğunu savunmaktadırlar.⁹⁵

B—ÖRF VE ADET HUKUKUNUN DÜZENLEDİĞİ İNSANÎ MÜDAHALENİN BM'NİN MÜŞTEREK GÜVENLİK SİSTEMİNİN ÇALIŞMAMASI NEDENİYLE YENİDEN CANLANDIĞI ARGÜMANI

İnsanî müdahalenin meşru olduğunu savunan yazarların bir başka iddiası, örf ve adet hukukunun düzenlediği insanî müdahale hakkının 1945 sonrası dönemde yeniden canlandığıdır. Bu görüş savunucularının temel iddiası, BM öncesi dönemde devletlerin insanî müdahale haklarının mevcut olduğudur.⁹⁶

Reisman, Lillich ve Teson, BM'nin zorlama mekanizmalarının Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle devamlı olarak işlemez hâlde bulunduğunu savunmaktadırlar. Anılan yazarlar, 2(4). maddenin düzenlediği kuvvet kullanma yasağının BM'nin müşterek güvenlik sisteminin etkili şekilde çalışması koşuluna bağlandığını; bu nedenle BM anılan koşulu yerine getirmede başarısız olursa örf ve adet hukukunun yeniden geçerlilik kazanacağını ve devletlerin insanî müdahale haklarını kullanabileceklerini iddia etmektedirler.⁹⁷

94. Başeren s. 174'ten Michael Reisman & Myres S. McDougal: "Humanitarian Intervention to Protect the Ibos", *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Richard B. Lillich (ed.), Charlottesville, University Press of Virginia, 1973, s. 176.

McDougal, Lasswell ve Chen'e göre sadece BM Antlaşması değil, BM sistemi içinde yer alan insan haklarıyla ilgili sözleşmeler de, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasını taahhüt ettikleri için insanî müdahaleyi hukuka uygun kılmaktadır. Konu hakkında bkz. Ronzitti s. 7'den Myres S. McDougal, Harold Lasswell, Lung-chu Chen, *Human Rights and World Public Order: The Basic Policies of an International Law of Human Dignity*, New Haven and London, Yale University Press, New Haven & London, 1980, s. 241. Ayrıca bkz. Başeren, s. 178.

95. Arend & Beck, s. 134.

96. Arend & Beck, s. 133.

97. Arend & Beck, s. 133-134.

C—SOYKIRIM SUÇUNUN ÖNLENMESİ VE CEZALANDIRILMASI SÖZLEŞMESİ'Nİ ESAS ALAN ARGÜMAN

İnsanî müdahaleyi savunan kimi yazarlar, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin⁹⁸ soykırımı yasaklayan hükümlerinin aynı zamanda insanî müdahale hakkına da temel oluşturduğunu savunmaktadırlar. 9 Aralık 1948'de 260 (III) Sayılı Genel Kurul kararıyla⁹⁹ oybirliğiyle kabul edilen ve 12 Ocak 1951'de yürürlüğe giren bu sözleşmenin soykırımı yasaklayan hükümlerinin jus cogens nitelikte olduğu kabul edilmektedir.¹⁰⁰

McDougal ve Reisman, Soykırım Sözleşmesi'nin soykırım kabul ettiği fiiller karşısında üçüncü devletlere insanî müdahale hakkını tanıdığını savunmaktadırlar. Zira Soykırım Sözleşmesi'nin 1. maddesiyle tüm taraflar soykırım suçunu önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt etmektedirler. 5. madde gereğince de sözleşmeye taraf devletler sözleşme hükümlerinin uygulanmasını sağlamak üzere gerekli yasal tedbirleri almakla yükümlüdürler. Anılan hükümler, BM Antlaşması'nın 55 ve 56. maddeleriyle birlikte değerlendirildiğinde Soykırım Sözleşmesi, taraf devletlere, gerek münferiden gerekse BM'nin yetkili organları ile işbirliği hâlinde insanî müdahalede bulunma iznini vermektedir.¹⁰¹

Bu görüş, soykırım suçunu önleme ve cezalandırma yükümlülüğünü, insanî müdahale çerçevesinde kuvvet kullanma hakkını da içerecek şekilde yorumlamaktadır. Ancak Soykırım Sözleşmesi'nin bu tür bir yoruma dayanak olabilmesi için, insan hakkı ihlallerinin soykırım boyutuna varması ya da en azından bu yönde ciddî bir tehlikenin varlığı gerekmektedir.

III—İNSANÎ MÜDAHALENİN ULUSLARARASI HUKUKA AYKIRI OLDUĞUNU SAVUNAN GÖRÜŞ

İnsanî müdahalenin uluslararası hukuka uygun olduğunu iddia eden az sayıdaki yazarın karşısında pek çok yazar, bunun aksini savunmaktadır.¹⁰² İnsanî müdahalenin uluslararası hukuka aykırı olduğu düşüncesinin temel dayanak noktası, BM Antlaşması'nın kuvvet kullanmaya ilişkin kurallarıdır. BM Antlaşması'nın kuvvet kullanma yetkisini sadece BM'nin kendisine tanınması ve kuvvet kullanmayı meşru müdafaa istisnası dışında

98. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 9 Aralık 1948.

99. G.A. Res. 260, U.N. GAOR, 3d Sess., U.N. Doc. A/810 (1948).

100. Gündüz, s. 322.

101. McDougal & Reisman, s. 443-445.

102. Başeren, s. 186-189; Byers & Chesterman, s. 181-184; Martin Dixon: *Textbook On International Law*, 2. ed., London, Blackstone, 1993, s. 261-262; Ronzitti, s. 110; Shaw, s. 724.

103. Bazylar, s. 574-575.

devletlere kesin olarak yasaklaması karşısında, başta üçüncü dünya devletlerinin uluslararası hukukçuları olmak üzere pek çok yazar, insanî müdahalenin uluslararası hukukta yeri olmadığı görüşündedir.¹⁰³

İnsanî müdahaleyi uluslararası hukuka aykırı sayan yazarlara göre, devletlerin uygulaması da insanî müdahale lehine bir örf ve adet hukuku kuralı oluşturmaktan uzaktır. Soğuk savaş döneminde gerçekleştirilen insanî müdahale örneklerinde müdahaleyi destekleyen üçüncü devletlerin yanında müdahaleleri gerçekleştiren Hindistan, Vietnam ve Tanzanya'nın dahi doğrudan insanî müdahaleye değil, başka argümanlara dayanarak hukukî pozisyonlarını belirlemeleri bu durumun göstergesidir.¹⁰⁴

Franck ve Rodley, insanî müdahale hakkını öngören bir örf ve adet hukuku kuralının mevcut olmadığını göstermek için çok ciddi insan hakkı ihlallerinin varlığına rağmen üçüncü devletlerin müdahalelerine konu olmayan örneklere değinmektedirler. Soğuk savaş döneminde, Endonezya yönetiminin yüz binlerce sol görüşlü Endonezyalıyı öldürmesi, Nijerya yönetiminin ayrılıkçı İbo etnik grubuna karşı giriştiği katliamlar, ırkçı Güney Afrika rejiminin milyonlarca Afrika kökenli insanın siyasî, ekonomik ve sosyal haklarını çok ağır biçimde ihlâl etmesi insanî müdahaleye konu olmamıştır.¹⁰⁵

İnsanî müdahaleye karşı çıkan yazarlar, Soykırım Sözleşmesi'nin insanî müdahale hakkını tanıdığı argümanına karşılık olarak da, adı geçen sözleşmenin soykırım suçunu önleme ve cezalandırma yükümlülüğünü öngördüğüne; ancak bir devletin diğer devlete karşı münferiden kuvvet kullanma hakkını hiçbir şekilde tanımadığına işaret etmektedirler.¹⁰⁶

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

BM Antlaşması'nda ve başka herhangi bir antlaşmada insanî müdahaleyi bir hak olarak görüp devletlere münferiden kuvvet kullanma yetkisi tanıyan bir hüküm mevcut değildir. Aksine, BM Antlaşması'nın kuvvet kullanmayı yasaklayan 2(4) ve içişlerine müdahale etmemeye ilgili temel hükmü olan 2(7). maddeleri, insanî gerekçelere dayansa bile tek taraflı kuvvet kullanma fiillerini uluslararası hukuka aykırı kılmaktadır. Özellikle BM Antlaşması'nın kuvvet kullanmayı meşru müdafaa istisnası dışında kesin ola-

104. Başeren, s. 186-188; Ronzitti, s. 108-110.

105. Franck & Rodley, s. 295-298.

106. Başeren, s. 180; Franck & Rodley, s. 300, dn. 110.

rak yasaklaması, insanî müdahalenin BM Antlaşması temelinde uluslararası hukuka uygun kabul edilmesini çok güçleştirmektedir. İnsan haklarının korunmasına yönelik olarak yapılan evrensel ve bölgesel antlaşmalarda da, Soykırım Sözleşmesi dâhil olmak üzere, devletlerin insan hakkı ihlallerini engellemek amacıyla münferiden kuvvet kullanmalarına imkân tanıyan bir hüküm yer almamaktadır.

Eğer, antlaşmaların aksine olarak, insanî müdahaleye izin veren örfî bir kuralın varlığı ortaya konulabilirse bu gerekçeye dayanılarak kuvvet kullanılması yine meşru görülebilir. Ancak ne 1945 öncesinde böyle bir örfî kuralın varlığına işaret eden ne de 1945 sonrasında yeni bir örf ve adet hukukunun oluştuğunu gösteren güçlü ve istikrarlı bir uygulama mevcuttur.

İnsanî müdahale çerçevesinde kuvvet kullanma hakkı verecek örfî bir kuralın oluşumu karşısındaki önemli bir engel de bizzat müdahaleci devletlerin aldıkları hukukî pozisyonudur. UAD, *Nikaragua* davasında şu yargıya varmıştır: “...*Müdahale etmeme ilkesine prima facie aykırı düşen devlet faaliyetlerinin Divan açısından önemi, onu haklı kılmak için ileri sürülen gerekçenin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bir devletin yeni bir hakka ya da ilkenin daha önce örneği görülmemiş bir istisnasına dayanması uluslararası örf ve âdetin değiştirilmesine yöneliktir...*”¹⁰⁷

Oysa Soğuk Savaş ve sonrasında insanî müdahale uygulamalarında münferiden kuvvet kullanan devletler Hindistan, Tanzanya, Vietnam ve Rusya, insanî gerekçeleri de gündeme getirmişler ama bunu temel argüman olarak ileri sürmemişlerdir. Bu devletler, ana hukukî gerekçe olarak meşru müdafaa hakkına dayanmışlardır. Kosova müdahalesinde ise meşru müdafaa hakkı ileri sürülmemiş ancak NATO ve bu örgüte üye devletler, gerek müdahale sırasında gerekse müdahale sonrasında yaptıkları resmî açıklamalarda, müdahaleyi gelecekteki olası insanî krizlere müdahale edilmesine örnek oluşturacak şekilde tanımlamaktan ısrarla kaçınmışlardır.¹⁰⁸

İnsanî müdahalelere yönelik diğer devletlerin tepkisi de bu gerekçeye dayanarak kuvvet kullanılmasına izin verecek bir örf ve adet hukuku kuralının oluşmasına engeldir. Soğuk Savaş döneminde gerçekleştirilen insanî müdahale örneklerinde müdahaleyi destekleyen devletlerin sayısı, müdahaleyi kınayan ya da hukuka aykırı bulan devletlerin sayısından çok daha azdır.¹⁰⁹ NATO’nun Kosova müdahalesine Çin, Rusya ve Hindistan; Rusya’nın Gürcistan müdahalesine ise ABD ve Birleşik Krallık karşı çıkmıştır. Bu devletlerden dördü Güvenlik Konseyinin daimî üyesidir.

107. *Nikaragua* yargısı, parag. 207.

108. Byers & Chesterman, s. 202.

109. Başeren, s. 187.

Dünya tarihi, insanî felaketlerin yaşanmasına rağmen müdahalenin gerçekleşmediği vakalarla doludur.¹¹⁰ Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin uyruğu olan Balkanlı Hıristiyanlar lehine müdahalede buldukları hâlde aynı devletin uyruğu olan Ermeniler lehine müdahaleden kaçınmışlardır. İnsanî gerekçelere dayanan bir müdahale, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında soykırıma kadar varan ağır insan hakkı ihlâllerine maruz kalan Avrupalı Yahudilerden de esirgenmiştir. İnsanî müdahaledeki seçicilik içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda da devam etmiş; Sudan'ın Darfur bölgesinde yaşanan insanî felaket uluslararası toplum tarafından görmezden gelinmiştir. Bu örnekler, insanî müdahalenin büyük devletlerin takdirine kalmış seçici bir uygulama olduğunu göstermektedir. İnsan hakkı ihlâllerinin hangi boyuta ulaştığı takdirde müdahaleye konu olacağına belirleyecek merkezî bir otoritenin yokluğu, insanî müdahaleyi kuvvetli devletlerin güçsüz devletler karşısında kolaylıkla kötüye kullanabilecekleri bir kuvvet kullanma yolu hâline getirmektedir.

İnsanî müdahaleye uluslararası hukukta, gerek antlaşmalar gerekse örf ve adet hukuku bakımından, sağlam bir hukukî dayanak bulmak çok güçtür. Ancak norm, hukukta meşruiyeti sağlayan tek unsur değildir. Etik ve sosyal gerçeklik de normla birlikte uluslararası meşruiyeti belirler. Salt uluslararası hukuk normlarına uymuyor diye insanların katledilmelerine seyirci kalınması etiğe ne derece uygundur? Başka bir deyişle, kuvvet kullanma yasağı ve içişlerine karışmama ilkesi nedeniyle devletin kendi vatandaşlarına yönelik zulmüne seyirci mi kalınacaktır? Bu soruya “evet” cevabının verilmesinin vicdanları rahatsız edeceği kuşkusuzdur. Devletler arasındaki çıkar farklılıkları sürdüğü müddetçe uluslararası hukukun meşru saydığı fiillerle ahlakî gereklilikler arasındaki uçurumu sergileyen insanî müdahale üzerindeki tartışmalar devam edecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Abiew, Francis Kofi: *The Evolution Of The Doctrine And Practice Of Humanitarian Intervention*, The Hague, Kluwer Law International, 1999.
- Alexandrov, Stanimir A.: *Self-Defence Against the Use of Force in International Law*, The Hague, Kluwer, 1996.
- Arend, Anthony C. & Beck, Robert J.: *International Law and Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm*, London & New York, Routledge, 1993.

110. Franck & Rodley, s. 290-298.

- Armaoğlu, Fahir H.: *Siyasi Tarih 1789-1960*, 3. B., Ankara, AÜSBF Yayınları No: 362, 1975.
- Başeren, Sertaç H.: *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003.
- Baylis, John & Smith, Steve (eds): *The Globalization of World Politics: An Introduction To International Relations*, Oxford, Oxford University Press, 1999.
- Bowett, Derek W.: *Self-Defence in International Law*, Manchester, 1958.
- Brownlie, Ian: *International Law and Use of Force by States*, Oxford, Clarendon Press, 1963.
- Brownlie, Ian: *Principles of Public International Law*, 4. ed., Oxford, Clarendon Press, 1995.
- Byers, Michael: *War Law: International Law and Armed Conflict*, London, Atlantic Books, 2005.
- Dinstein, Yoram: *War, Aggression and Self Defence*, 2. ed., New York, Grotius Publications, 1994.
- Dixon, Martin: *Textbook On International Law*, 2. ed., London, Blackstone, 1993.
- Fawn, Rick & Larkins, Jeremy (eds.): *International Society after the Cold War*, London, Millennium Publishing, 1996.
- Franck, Thomas M.: *Recourse to Force: State Action Against Threats and Armed Attacks*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Gündüz, Aslan: *Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler Örnek Kararlar*, 4. B., İstanbul, Beta Yayınları, 2000.
- Harris, D. J.: *Cases and Materials on International Law*, 4. ed., London, Sweet & Maxwell, 1991.
- Holzgrefe, J. L. & Keohane, Robert O. (eds.): *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Keskin, Funda: *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları No: 20, 1998.
- Lillich, Richard B. (ed.): *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Charlottesville, University Press of Virginia, 1973.
- McDougal, Myers S., Lasswell, Harold, Chen, Lung-chu: *Human Rights and World Public Order: The Basic Policies of an International Law of Human Dignity*, New Haven and London, Yale University Press, New Haven & London, 1980.
- McDougal, Myers S. & Feliciano, Florentino P.: *The International Law of War: Transnational Coercion and World Public Order*, New Haven, New Haven Press, 1994.
- Murphy, Sean D.: *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 1996.
- Oppenheim, L.: *International Law, Vol. I - Peace*, Lauterpacht, H. (ed.), 8. ed., London, Longmans, 1955.
- Palmer, Alan: *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl: Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, 5. B., İstanbul, Gençlik Yayınları, 1995.
- Ronzitti, Natalino: *Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion And Intervention On Grounds Of Humanity*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1985.
- Shaw, Malcolm N.: *International Law*, 4. ed., Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- Simma, Bruno et. al.: *The Charter of the United Nations*, Oxford, Oxford University Press, 1994.
- Stone, Julius: *Aggression and World Order: A Critique of United Nations Theories of Aggression*, London, Stevens, 1958.
- Teson, Fernando: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, Transnational Publishers, 1988.
- Toluner, Sevin: *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1977.
- Toluner, Sevin: *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları*, 1. B., İstanbul, Beta Yayınları, 2000.
- Üçok, Coşkun: *Siyasal Tarih 1789-1950*, 5. B., Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1961.
- Vincent, R. J.: *Nonintervention and International Order*, New Jersey, Princeton University Press, 1974.
- Wagstaff, Malcolm J.: *Greece, Ethnicity and Sovereignty, 1820-1994: Atlas and Documents*, London, Archive Editions, 2002.

MAKALELER

- Bazyler, Michael J.: "Reexamining the Doctrine of Humanitarian Intervention in Light of the Atrocities in Kampuchea and Ethiopia", *Stan. J. Int'l L.*, Vol. 23, 1987, s. 547-619.
- Benjamin, Barry M.: "Unilateral Humanitarian Intervention: Legalizing the Use of Force to Prevent Human Rights Atrocities", *Fordham Int'l L. J.*, Vol. 16, 1992, s. 120-158.
- Brownlie, Ian: "The Use of Force in Self-Defence", *Brit. Y. B. Int'l L.*, Vol. 37, 1961, s. 183-268.
- Buchanan, Allen: "Reforming the International Law of Humanitarian Intervention", *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, J. L. Holzgrefe & Robert O. Keohane (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 130-173.
- Byers, Michael & Chesterman, Simon: "Changing The Rules About Rules? Unilateral Humanitarian Intervention And The Future Of International Law", *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, J. L. Holzgrefe & Robert O. Keohane (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 177-203.
- Cassese, Antonio: "Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?", *Eur. J. Int'l L.*, Vol. 10, 1999, s. 23-30.
- Cassese, Antonio: "A Follow-Up: Forcible Humanitarian Countermeasures and Opinio Necessitatis", *Eur. J. Int'l L.*, Vol. 10, (1999), s. 791-799.
- Cassese, Antonio: "The Wolf that Ate Georgia", http://www.project-syndicate.org/print_commentary/cassese5/English, (7 Mart 2011).
- Evans, Gareth: "Putin Twists UN Policy", <http://www.theaustralian.news.com.au/story/0,25197,24278542-17062,00.html>, (7 Mart 2011).
- Franck, Thomas M.: "Interpretation and Change in the Law of Humanitarian Intervention", *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, J. L. Holzgrefe & Robert O. Keohane (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 204-231.
- Franck, Thomas M. & Rodley, Nigel S.: "After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force", *Am. J. Int'l L.*, Vol. 67, 1973, s. 275-305.
- Gregory, Hafkin: "The Russo-Georgian War of 2008: Developing the Law of Unauthorized Humanitarian Intervention After Kosovo", *B.U. Int'l L.J.*, Vol. 28, 2010, s. 219-239.
- Henkin, Louis: "Kosovo and the Law of 'Humanitarian Intervention'", *Am. J. Int'l L.*, Vol. 93, 1999, s. 824-828.
- Higgins, Rosalyn: "The Legal Limits to the Use of Force by Sovereign States: United Nations Practice", *Brit. Y. B. Int'l L.*, Vol. 37, 1961, s. 269-319.
- Holzgrefe, J. L.: "The Humanitarian Intervention Debate", *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, J. L. Holzgrefe & Robert O. Keohane (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 15-52.
- Kloepfer, Stephen: "The Syrian Crisis, 1860-61: A Case Study in Classic Humanitarian Intervention", *Can. Y. B. Int'l L.*, Vol. 23, 1985, s. 246-259.
- Kunz, Josef L.: "Individual and Collective Self-Defence in Article 51 of the Charter of the United Nations", *Am. J. Int'l L.*, Vol. 41, 1947, s. 872-879.
- McDougal, Myres S. & Reisman, Michael: "Response by Professors McDougal and Reisman", *Int'l Lawyer*, Vol. 3, 1969, s. 438-445.
- Nanda, Ved: "Self-determination in International Law - The Tragic Tale of Two Cities: Islamabad (West Pakistan) and Dacca (East Pakistan)", *Am. J. Int'l L.*, Vol. 66, 1972, s. 321-336.
- Pogany, Istvan: "Humanitarian Intervention in International Law: The French Intervention in Syria Re-examined", *Int'l & Comp. L. Q.*, Vol. 35, 1986, s. 182-190.
- Reisman, Michael & McDougal, Myres S.: "Humanitarian Intervention to Protect the Ibos", *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Richard B. Lillich (ed.), Charlottesville, University Press of Virginia, 1973, s. 167-196.
- Teson, Fernando R.: "The Liberal Case for Humanitarian Intervention", *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, J. L. Holzgrefe & Robert O. Keohane (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 93-129.

- Toal, Gerard: "Russia's Kosovo: A Critical Geopolitics of the August 2008 War over South Ossetia", *Euras. Geog. & Econ.*, Vol. 49, 2008, s. 670-705.
- Wheeler, Nicholas J.: "Humanitarian Intervention and World Politics," *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, John Baylis & Steve Smith (eds.), Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 391-408.
- Wheeler, Nicholas J. & Morris, Justin: "Humanitarian Intervention and State Practice at the End of the Cold War", *International Society after the Cold War*, Rick Fawn & Jeremy Larkins (eds.), London, Millennium Publishing, 1996, s. 135-171.

ANSİKLOPEDİ VE SÖZLÜKLER

- Ana Britannica Ansiklopedisi*, 1994 Baskısı, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1994.
- Dağ, Ahmet Emin: *Uluslararası İlişkiler & Diplomasi Sözlüğü*, İstanbul, Anka Yayınları, 2004.